

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.011>

УДК 811.161.2'38

Н. В. ПІДДУБНА, доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002
E-mail: piddubnan71@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>

САКРАЛЬНА ПРЕЦЕДЕНТНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті схарактеризовано особливості вербалізації категорії сакрального в українській лінгвокультурі в період російсько-української війни 2022 р. Окреслено тяглість традиції у презентації релігійних смислів та їх модернізацію в сучасних умовах як своєрідну лінгвокреативність українців щодо продовження національної традиції в моделюванні семантико-прагматичних смислів у площині *сакральне-профанне*. Звернено увагу на те, що вербалізація сакрального й антисакрального, як і все в мовній системі й мовленні, демонструє поступ, динаміку, розвиток. Досліджено мовні вияви процесів сакралізації, десакралізації, ресакралізації як складників категорії сакрального. Продемонстровано роль мовної гри на різних рівнях (графічному, словотвірному, фразеологічному) у десакралізації окремих релігійних понять. Обґрунтовано культурну й світоглядну зумовленості сакрального, що реалізуються в частковій десакралізації релігійних і сакралізації національно прецедентних понять, передовсім українських Збройних сил. Закцентовано увагу на появі нових специфічних прецедентних текстів, у яких часткова десакралізація важливих релігійних понять є своєрідним тлом для увиразнення сакралізації Збройних сил й України, що демонструє одночасно і тяглість традиції, і новаторство в українській лінгвокультурі.

Ключові слова: сакралізація, десакралізація, ресакралізація, прецедентність, мовна гра

1. ВСТУП

Загальновідомо, що мова — це відкрита динамічна система, живий організм, що реагує на різні суспільні зміни, відзначаючи їх появою нових лексем і лексико-семантичних варіантів, які відтворюють ті чи ті суспільні реалії, які в сукупності «малюють мовну картинку відображуваного як деяку цілісність» (Нелюба, 2021, с. 340).

У період суспільних потрясінь, до яких, безперечно, належить і війна, динамічні процеси, властиві мові, стають надзвичайно виразними.

Ц и т у в а н н я: Піддубна, Н. В. (2022). Сакральна прецедентність в українській лінгвокультурі воєнного періоду. *Українська мова*, 4(84), 11–23. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.011>

Особливо це помітно тоді, коли певні інновації ґрунтуються на категорії сакрального.

Категорія *сакральності* (*sacrum*) належить до лінгвофілософських, має глобальний характер і широкий спектр вияву в мові та певні ознаки, до яких традиційно зараховують узагальнений (абстрагований) поняттєвий характер, наявність бінарної опозиції (пор.: *сакрум* — *профанум*), градуальність — вияв ознак більшою чи меншою мірою, можливість оцінювання, співвіднесеність із поняттям «норма», що може змінюватися.

Сакральне традиційно визначають як аксіологічно амбівалентне, що містить на своїх полярних полюсах не лише святе й чисте, а й нечисте, демонічне (Вільчинська, 2008, с. 128), хоч шкала сакральності більше розширюється саме в бік антисакрального, репрезентуючи систему семантико-прагматичних смислів, що й продемонструємо в цій науковій розвідці, оскільки в період російсько-української війни простежуємо і тяглість традиції у презентації релігійних смислів, і їх модернізацію в сучасних умовах як своєрідну лінгвокреативність українців щодо продовження національної традиції в моделюванні семантико-прагматичних смислів у площині *сакральне-профанне*.

У межах активно розроблюваної наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. теорії теолінгвістики у слов'янському мовознавстві вироблені важливі методологічні засади щодо вивчення своєрідності вербалізації в мові та мовленні категорій сакральності — профанності. Зосередимо увагу на працях В. Хлебди, І. Набитовича, О. Гадомського, Л. Софронової, М. Скаб, А. Ковтун та ін.

Мета наукової розвідки — фрагментарно схарактеризувати актуальні мовленнєві процеси щодо вербалізації категорії *сакральне-профанне* у вимірі національної традиції і лінгвокреативного новаторства з актуалізацією феноменів прецедентності та мовної гри, що відбуваються в українському мовному просторі в період російсько-української війни 2022 року.

Дослідницький матеріал становить значний копус публіцистичного дискурсу (мова ЗМІ: газетний і журнальний дискурс), інтернет-мережа, художні (поетичні й прозові) твори, переважно опубліковані в мережі «Фейсбук».

Серед актуалізованих методів — аксіологічний, контекстуально-інтерпретаційний, дискурсивний, комунікативно-прагматичний, лексико-синтаксичний та метод історико-культурного аналізу.

2. СТАТУС КАТЕГОРІЇ САКРАЛЬНОГО

За розширеного розуміння суті сакрального «у фокус інтерпретації потрапляють і мовні одиниці релігійного (і ширше — культового, обрядового) змісту, і демонологічна лексика та фразеологія як два полюси одного феномену» (Коновалова, 2013, с. 67). Вербалізація сакрального й антисакрального, як і все в мовній системі й мовленні, демонструє поступ, динаміку, розвиток.

Корелятивна пара *сакрум-профанум* («святість — світськість») не лише взаємодоповнювальні категорії чи категорії, які потрібно кваліфікувати як опозиційні, але не обов'язково протиставні (Набитович, 2008, с. 40), але й такі, що демонструють градуальність. Контраст між святим і секулярним розмитий. Розмірковуючи про опозицію *сакральне-профанне* (*світське*), Л. Софронова наголошує, що вона має динамічний характер: «опозиція сакральне / світське не дається раз і назавжди, межа між її членами постійно змінюється. Те, що в одну епоху перебуває в зоні сакрального, в іншу — опиняється у сфері світській. <...> Коли сакральне в чіткій ізоляції від світського, і обидві сфери культури нібито не перетинають межу, що їх розділяє, вони перебувають у стані відносного спокою. Але у відповідний момент він може порушитися. <...> Тоді змінюються обриси світського. Також сакральне буває готове до того, щоб сприйняти вплив світського. У результаті картина взаємодії світського й сакрального постійно перетворюється» (Софронова, 2006, с. 30—31), унаслідок чого відбувається сакралізація — «явище набуття тим чи іншим об'єктом чи елементами хронотопу ознак сакрального» (Набитович, 2008, с. 43) або профанізація, чи десакралізація, — «1. Звуження впливу релігії на сферу свідомості, духовну культуру особи, групи, суспільства; 2. Припинення надання матеріальним предметам, особам, окремим діям тощо магічних властивостей, розуміння їх як сакральних» (Скаб, 2008, с. 78).

За спостереженнями В. Хлебди, сфера *сакрум* впливає на всі рівні мовної системи, крім фонологічної, оскільки «спектр мовних форм вираження сакральності починається вже на рівні графіки (тобто правопису великих і малих букв), охоплює слова, стійкі сполуки, відтворювані фрази й завершується полюсом мовної творчості (тобто на рівні живого синтаксису й великих метафор — образних категорій, що організують мовну тканину висловлювання)» (Хлебда, 2001, с. 123).

Сакралізацію зазвичай інтерпретують широко, коли її тлумачать як ідеологічні праці, виступи, що їх певна суспільна група приймає аксіоматично (некритично) як основу свого світогляду, наприклад, коли в російському суспільстві політична путінська ідеологія бере гору над релігією, культурою та здоровим глуздом, а тоталітарну владу, режим тиранії сакралізовано. Український лінгвокультурний простір це сприймає, м'яко кажучи, з іронією та гостро висміює, вербалізуючи, наприклад, у фразеологізмах *отримати відкоша*, *нічого не світить*, варваризмах на зразок «в неведені», «сакральная власть». Пор.: *Вже навіть світові зрозуміло, що Кремль в Україні отримує відкоша і йому нічого не світить. Не зрозуміло лише самим росіянам. Більшість з них досі перебуває «в неведені» того, що їм готує «сакральная власть»* (Коростень today, 01.05.2022).

3. ВИЯВИ КАТЕГОРІЇ САКРАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Пряма ресакралізація

У період війни, за авторськими спостереженнями, серед активно вживаних відстежуємо сакральні прецедентні імена, наприклад теонім *Бог*, що, уведений до стійкого вислову з *нами Бог*, узятий з християнської церковної пісні-молитви, перетворився на девіз, бойовий заклик, який у різні часи виголошували воїни, зокрема це девіз 24-го батальйону «Айдар» та взводу 2-го БСП НГУ «Донбас». Його неодноразово використовував у своїх зверненнях і генерал Валерій Залужний, напр., 24 лютого 2022 року (пор.: *За нами правда. З нами Бог. І Перемога буде за нами!* (Головнокомандувач ЗС України, 24.02.2022) або напередодні Великодня (*Світло завжди перемагає темряву. Добро долає зло. Ми обов'язково переможемо! Адже за нами правда і з нами Бог!*) (Дивись info, 24.04.2022).

Вислів *за нами Бог* у дещо трансформованому вигляді використав у поезії К. Мордатенко для вербалізації величі українського народу, справедливості його боротьби проти ворога, удавшись до стилістичного прийому повторення: *Війни нема — є право на життя: / є — Ми; за нами Бог, повірте, / прозорий час: ба, більше: більше, так / їх закопаєм, дайте часу трішки: <...> / Нам байдуже — Ми вже не боїмось: / тому що на руках не кров — а люди, / Ми вас, «подонкі» вінищимо — ось: / за нами Бог: Він був завжди, Він всюди...* (К. Мордатенко, 10.10.2022). Актуалізовано приклад прямої ресакралізації (власне сакралізації), яка «охоплює одиниці, що виступають у текстах у своїх первинних називних функціях» (Хлебда, 2001, с. 127). Це і бібліізми, і стійкі молитовні вислови, цитати, назви церковних свят і храмів, увесь біблійний ономастикон.

3.2. Сполучена ресакралізація

Сполучена ресакралізація охоплює таке вживання бібліізмізмів, коли повернення до біблійних образів і мотивів поєднано з національним контекстом, коли ці два контексти органічно зливаються воедино, а національна основа утворює тему, або рамку; «біблійний образ, що стоїть за використаною фразею — фокус, або «контейнер», метафори» (Хлебда, 2001, с. 128). Страхіття воєнних злочинів, учинених російськими військовими в деяких українських містах, марковані тим, що в мовленні українців останніх місяців ойконіми *Буча, Ірпінь, Ізюм, Маріуполь, Харків* та ін. не лише стали прецедентними, такими, що «можуть приймати на себе різноманітні культурні конотації» (Котович, 2020, с. 57), а й набули символічного сакрального навантаження з актуалізацією сем 'нескореність', 'страдництво', напр.: *Маріуполь — українська Голгота* (Я. Гарасим, 07.04.2022); *Україна несе свій хрест від 24 лютого, а станції хресної дороги знає вже увесь світ: Маріуполь, Буча, Краматорськ, Бородянка, Ізюм, Харків...* (Я. Гарасим, 12.04.2022) та ін.

Зазначений різновид сакралізації виявлено, що цілком умотивовано, не лише на вербальному, а й на невербальному рівні. Наприклад, це явище спостерігаємо, коли на лінії Харківського контрнаступу українські бійці почали використовувати білий рівнокінцевий хрест, що його наносили на техніку як розпізнавальний знак. Останнім часом у мережі з'явилися публікації, у яких пояснення символічного значення хреста на українській техніці розпочинається із згадок про «катакомбний» хрест, або «знамення перемоги» (Chas.news, 13.09.2022).

Генштаб не пояснював причини вибору хреста для контрнаступу на Харківщині. Проте однозначно це має глибокий символізм у вітчизняній військовій історії, адже 300 років тому місцеві козаки використовували такі ж знаки, як використовують сучасні українські вояки. Зокрема, на прапорі Балаклійської сотні було зображено червоний хрест, а Ізюмської — жовтий (Chas.news, 13.09.2022).

Сполученою ресакралізацією, ґрунтованою на поєднанні національного й біблійного, змодельовані прецедентні ситуації, як-от: сходження Ісуса на Голгофу та подальші страсті Христові й вихід бійців полку «Азов» з Азовсталі, що втілені в креалізованих текстах, де мову поєднано із зображенням. Наприклад, відоме фото важкопораненого воїна Михайла Діанова й російського конвойного порівнюють з відомим зображенням Ісуса Христа й іудейськими солдатами, що ведуть його на Голгофу, і супроводжують підписом *Чомусь збіглося*. Очевидно, тут зазнають сакралізації самі захисники України.

3.3. Системна десакралізація

Прецедентні оніми вступають і в оказіональні антонімічні протиставлення, засновані на актуалізації периферійних сем 'проукраїнський' або 'проросійський', порівняно з прецедентними бібліїзмами, як-от: топоніми *Велика Британія* і *Австрія*, *Джонсон* і *Негаммер*. Напр.: *Велика Британія і Австрія — це як митник і фарисей: поки Джонсон скасовує мито на український експорт, Негаммер міняє єври на рублі* (Я. Гарасим, 27.04.2022). Бібліїзми *митник* і *фарисей* сприймаємо як приклади системної десакралізації — співвіднесення сакральних одиниць, зокрема бібліїзмів, з біблійними лише генетично, а не реально, коли «джерело їхнє сакральне — Святе Письмо, однак живого почуття цієї сакральності в мовців немає» (Хлебда, 2001, с. 126). Прикладом системної десакралізації може бути прецедентна назва *апокаліпсис*, пор.: «*Ми далекі від апокаліптичного сценарію. Я навіть не знаю, наскільки цей апокаліпсис реальний*», — каже голова НЕК «Укренерго» *Володимир Кудрицький* (TEXTY.ORG.UA, 27.10.2022), або ж прецедентний вислів *Кромішня пітьма (темрява)* — непроглядна, безпросвітна пітьма, темрява (Білодід та ін., 1973, IV, с. 365): *Це з того часу човни вийшли в море, завантажені крилатими ракетами з ядерними боеголовками, і тепер вже другий місяць десь чекають в кромішній темряві глибин океану лише однієї команди «Пуск»* (Коростень today, 01.05.2022). Такі одиниці сьогодні сприймаємо як нейтральні, однак потенційно вони можуть зазнати ресакралізації.

Протиставлення сакрального і антисакрального побудовано на основі різних типів мовної гри. Зокрема, простежуємо словотвірну гру, ґрунтовану на контамінації: *фаросійство* (замість *фарисейство*), де оказіонально поєднано лексеми *фарисейство* і *Росія* з актуалізацією смислів ‘фальш’, ‘брехливість’, ‘облудність’, напр.: «**Фаросійство**» — *псевдоділебральна позиція хитріших москвинів, які нібито не підтримують путлера, але толерують міфи про «адіннарот»* (Я. Гарасим, 21.04.2022) та **понтифрік** (замість *понтифік*), що утворене внаслідок поєднання лексем *понтифік* — «Глава Римської католицької церкви» і *фрік*, напр.: «**Понтифрік**» — *очільник багатомільйонної християнської громади, який, замість боротися зі злом, продукує дивні месиджі перед Великоднем* (Я. Гарасим, 17.04.2022). Хоч цілком можливо, що тут поєднано дві лексеми — жаргонна *понт* — 1. *крим., мол.* Обман, хитрість; видимість чогось (Ставицька, 2003, с. 213) або *понт* — 3. *крим., мол.; несхвальн.* Самовпевнена поведінка, самовихваляння; апломб, гонор (там само) та *фрік* (англ. freak — потвора): людина, що вирізняється яскравим, незвичайним, екстравагантним зовнішнім виглядом і зухвалою, найчастіше епатажною, поведінкою (Словник іншомовних слів, 28.10.2022).

Подібне спостерігаємо і в оказіоналізмі *Ватокан*, утвореному від зневажливого *вата* ← «збірне до *ватник* (одна з назв путінських учасників-провокаторів та їхніх прихильників у війні Росії проти України)» (Нелюба & Редько, 2017, с. 61), на позначення Ватикану і його очільника Папи Римського, який дотримується проросійських позицій, пор.: *Відповідь невдоволеним українцям із ватокану: «папа может, папа может всьо, что угодно...»* (Я. Гарасим, 08.11.2022). У наведеному прикладі простежуємо мовну гру на різних рівнях — графічному (уживання малої літери), словотвірному (оказіоналізм), лексичному, ґрунтованому на міжмовній та внутрішньомовній омонімії (*nana*) та текстовому — використанні цитати з відомої в радянські часи російської дитячої пісеньки про тата (рос. *nana*), що в комплексі посилює експресивність усього вислову й спрямоване на вербалізацію негативної оцінки деяких релігійних понять.

Таку десакралізацію спостерігаємо в мовній грі на фразеологічному підрівні мовної системи, коли, наприклад, фразеологізм *нести свій хрест* зазнає трансформації через заміну компонента *свій* на *чужий*, пор.: *З нової передвеликодньої фразеології: «Нести чужий хрест» — бути сліпим зряддям ватиканського фарисейства* (Я. Гарасим, 15.04.2022). Цей біблійний вислів набуває додаткового символічного змісту, додаткової прагматики, а схарактеризована ситуація стає прецедентною, що було під час Хресної ходи на католицький Великдень (квітень 2022), коли за бажанням Папи як символ примирення та обопільного страдництва хрест несли представниці України й росії, що викликало справдливе обурення в значній частини українського суспільства.

Варто зауважити, що в період війни актуалізовано алузії на бібліїзми *тридцять срібняків* — «продажність, зрада, ціна зради» (Коваль, 2012, с. 214) або *Юдині (Іудині) срібняки* — «винагорода за зраду» (Білоножен-

ко та ін., 2008, с. 686), коли йдеться про недостойну поведінку деяких світових політиків і релігійних діячів щодо підтримки України, пор.: *Із політичної апокрифіки: тридцять конгресменів-демократів вирішили стати срібняками новітньої зради у калитці кремлівського карлика* (Я. Гарасим, 26.10.2022); *У Ватокані знову бавляться срібними монетами — їхній іскаріотський духівник задоволено посміхається з вічності* (Я. Гарасим, 05.06.2022). В останньому прикладі алюзія на біблійну історію про зраду Ісуса Христа Юдою посилено експлікована через словосполучення *іскаріотський духівник*, де похідний прикметник *іскаріотський* відсилає до прецедентного біблійного імені *Іуда (Юда) Іскаріот*, що є біблійним символом зради.

Привертає увагу й те, що в період російсько-української війни сакралізації / десакралізації зазнають й окремі графеми. Так, в українських соціальних мережах активізовано правопис негативно забарвлених лексем з латинською літерою Z (*зло*, *Роззія*, *рашизмський* та ін.), що маркує російську техніку, і в росії загалом символізує міць «другої армії світу» й «справедливість» її дій, своєрідно «сакралізований» рашистами, наприклад, через зображення на списі Георгія Побідоносця прапора у вигляді георгіївської стрічки, що має обриси цієї літери, або ж зображень на Великодньому хлібові.

Українці інтерпретують прагматику цієї літери різко негативно — як елемент нацистської свастики. Вона стає символом чужого, зла, агресії, напр.: *Порада Данілова: «Опезешистам — сіячам зневіри й зради — найкраще просто тихо піти з Ради»* (Я. Гарасим, 24.04.2022); *Зло увірвалося до нас в оселю, відтоді минуло вже пекельно-чорних аж сто днів* (Я. Гарасим, 03.06.2022).

Латинська літера V, яку також активно ідеологізують у російській лінгвокультурі, разом із літерою Z стала ідеологографемою «русского мира» в Україні й світі, намаганням його сакралізувати.

Українці, навпаки, сприймають ці літери як маркер десакралізації прецедентних релігійних назв, напр.: *У Ватикані завелася міль, яка нещадно знищує залишки репутації папського престолу, або як з понтифіка стати понтифіком* (Я. Гарасим, 17.04.2022). Використання цих літер — це вияв і графічної мовної гри, що спричиняє до експресивізації лексеми, семіотизує негативну конотацію, напр.: *Роззія закінчується там, де починається УКРАЇНА* (Я. Гарасим, 21.03.2022); *Підтримував «руZZкий мир»: у Черкаській області судитимуть колаборанта* (ЗМІ.ска.уа, 27.04.2022).

У поетичному дискурсі, зокрема у вірші О. Суховій, спостерігаємо антонімічне вживання латинської Z і кириличної З, перша з яких символічно позначає негативні поняття, пов'язані з росією та її безчинствами, зло й насилля, друга ж, навпаки, символізує страдництво, опір і майбутню перемогу України. О. Тележкіна наголошує на потужному потенціалі такої фонографічної гри: «Графічна організація поетичного тексту, формуючи вертикальну підструктуру тексту, передає словесний ряд, який накладається на зміст слів, використаних рядках, а отже,

виконує важливі функції смислоутворення і структуроутворення» (Телешкіна, 2020, с. 72), пор.: *зло залетіло, зайшло, запливло, заповзло... / зверхньо. зненацька. / Зухвало. / загупало. затупотіло. / залізом забряжчало. / зігми зарясніло. / zenітками застрочило... / здалека. зблизька. звидусіль... / зміями звивається. / зомбі з зомбоящиків. / зараза з закордоння. / знайди. загарбники. запроданці. зрадники... / захопити. завоювати. зневолити. / злякати. залякати. загарбати. заграбастати. / змусити. змучити. знесилити. знецінити. знищити. зламати. збезчестити...*

Земля здригнулася. Завмерла. Збентежилася. Затужила. Заголосила. / Застогнала. Заквиліла. Заридала. Запалала. Загравною зайнялася. / Зась!!! / Зітхнула. Зібралася. Зерупувалася. Звелася... / Зеленський. Залужний. Захід. / Згуртуватися! Закрити! Захистити! / Знаю: / Зможемо. Зупинимо. Зіб'ємо. Знищимо. Здолаємо. Закопаємо. / Здобудемо. Заспіваємо. Затанцюємо. / Звистягою залунаємо. / Засяємо. Заіскримося. Зазоріємо. / Згода? (О. Суховій, 11.03.2022). Фактично, внаслідок уживання літер З і Z відбувається вербалізація дихотомій «свій / чужий», «добро / зло» на графічному рівні.

Цілком очевидно, що «літери алфавіту, звуко-букви, графеми як основні одиниці лінгвографії, графіки (графетики) виконують, як і всі інші мовні знаки, функцію символу, передусім і такого, через який можна здійснювати «національну мобілізацію» (А. Штекенброк). Вони мають значний ідеологічний та емоційний вплив на носіїв мови. Крім того, графемні та графічні знаки можуть моделювати систему прагматичних смислів» (Космеда, 2020, с. 80).

3.4. Власне десакралізація

Власне десакралізація (явна десакралізація), або «сакралізація зі знаком мінус» (Хлебда, 2001), — це процес активізації вживання сакральних одиниць у текстах, що належать до розширеного тематичного фону, пов'язаного не лише з високими філософськими, екзистенційними, світоглядними проблемами, а й зі злободенними побутовими питаннями, господарством, економікою, торгівлею тощо і на сьогодні — війною. Наведімо текстові ілюстрації: *На ерефії через необережне використання страсних свічок вогонь спопелив науково-дослідний інститут та хімзавод* (Я. Гарасим, 21.04.2022); *Християнська етика від Данілова: «Закінчиться Великий піст — візьмемося за кримський міст»* (Я. Гарасим, 21.04.2022); *ЗСУ нанесло удар по штабах, і в результаті цього група старших офіцерів відлетіла з недозавойованого «руського міра» одразу в «руській рай»* (Коростень today, 01.05.2022); *Відносність безпеки у цій жахливій кривавій війні: можна дивом вирватися із Маріупольського пекла або зійти у пекло на озброєному до зубів ракетному крейсері* (Я. Гарасим, 16.04.2022); *Треба бути пильними, а взагалі за підтримку дії агресора таких індивідів здавати у Службу Божу — як мінімум профілактична бесіда з ними забезпечена. <...> на Харківщині СБУ працює добре — це навіть із щоденних зведень можна побачити* (Майдан, 08.05.2022). Зокрема, останній контекст засвідчує, що сакральну назву *Служба Божа* використано для номінації

СБУ, тобто змодельовано мовну гру, коли, власне, аббревіатуру розшифровують не як «Служба безпеки України», а «Служба Божа України», що демонструє один з різновидів мовної гри — заміни внутрішньої форми аббревіатури. Погоджуємося з узагальненнями В. Хлебди стосовно того, що наявні в мові процеси і явища, співвіднесені зі сферою сакральності, «відрізняють не вузьку сферу спілкування, а в принципі весь суспільний дискурс на різних його рівнях, утворюючи сферу надзвичайно живу, яка постійно актуалізується (у різних напрямках — високому й низькому) і дає мовцям великі виражальні можливості — смислові, прагматичні й експресивні» (Хлебда, 2001, с. 129).

Дехто з глибоко релігійних людей такі вживання інтерпретує як вияв богохульства. Переважно йдеться про випадки ризикованих порівнянь, адже нерідко їх поєднано навіть з обценною лексикою: *ЗСУ ї...ть, як Боженька* (І. Skyba-Yakubova, 28.10.2022); *Не знаю американські чи українські цигарки курить Залужний, але недопалки він кидає, як Бог* (О. Сулова, 10.08.2022).

3.5. Сакралізація ЗСУ в українському художньому дискурсі

Розмірковуючи про культурну й світоглядну зумовленості сакрального, Г. Казаков зауважує, що «оскільки кожна людина формує свій світогляд у середовищі конкретної релігійної і національної культури, то говорити про сакральне можливо не «взагалі», а стосовно певної культури. Саме вивчення й опис структур сакрального передбачає певну солідаризацію дослідника з тією системою ціннісних координат, у якій ці структури наявні» (Казаков, 2014, с. 133). Очевидно, у наведених прикладах ідеться не так про явище десакралізації, як про сакралізацію українського війська, утіленням якого є генерал В. Залужний.

Сакралізацію національно прецедентного антропоніма *Залужний* засвідчено й на рівні прецедентних текстів. Українці демонструють креативність у стилізації сакрального фольклорного тексту жанру замовляння-прокльону, що має велику прагматичну силу в українській лінгвокультурі, репрезентує тяглість традиції і новаторство. Ідеться про текст пісні «Враже» на слова Л. Горової у виконанні Енджі Крейди. У вірші Дмитра Бібіка «Враже-2», написаному за мотивом цього твору, сакральної семантики й прагматики набуває національно прецедентний антропонім *Залужний*, що передано системою оновлених традиційних мовних формул, пор.: *Вдарю межі очі, аж башка відскоче, / Тепловізор, враже, тебе не покаже. / Доки будеш, враже, дихати і жити, / Доти я без жалю буду тебе бити. / <...> / Заповідь Божу / Прийняти не можу, / Нема часу, враже, ждати, що Бог накаже! / Байрактар покаже шлях до домовини, / Станеш ближче, враже, до «Лади-Калини». / Встану удосвіту, і піду вас бити, / «Нептунами» вмажу, кораблю шлях вкажу. / <...> / Заповідь Божу / Прийняти не можу, / Нема часу, враже, ждати, що Бог накаже! / <...> / Зброя моя влучна. / Зброя моя кучна. / Буде тобі, враже, як*

ніхота скаже! / Буде тобі, враже, так, як арта скаже! / Буде тобі, враже, так, як міна скаже! / Буде тобі, враже, так, як бомба скаже! / Буде тобі, враже, / Як. / Залужний. / Скаже! (Майдан — дрогобицька інтернет-газета, 10.10.2022).

Ідеться про сакралізацію українських воїнів, які змушені знищувати ворогів, порушуючи одну із заповідей «Не вбий!» (*Заповідь Божу / Прийняти не можу*), однак вони роблять це заради святої справи — захисту рідної землі, відновлюючи моральні й релігійні (честь, гідність, добро, справедливість, відплата) цінності й борючись за них.

У дописах соціальних мереж та віршах українських захисників порівнюють з титанами або богами, які тримають на собі Україну, пор.: *Прокидаєшся ранком / Годуєш кішку, / А сусід випускає шістдесят ракет. / Читаєш новини, / Прибираєш ліжку, / Цей ранок — це твій лотерейний білет. / Та в небі працюють крилаті боги / Зупиняють смертельні, ракетні дощі, / І коли десь протяжно співають тривоги, / Наші боги тримають щити і мечі. / Просинаєшся ранком, / Годуєш кішку, / А сусід випускає / шістдесят ракет. / І ти дякуєш тим, хто цим ранком не в ліжку, / А дарує тобі лотерейний білет* (К. Флекман, 2022).

4. ВИСНОВКИ

Отже, в українській мові під час російсько-української війни спостережено не лише потужний стилістичний і прагматичний потенціал біблізмів різних структурних типів, а й постійну актуалізацію мовного вираження категорії сакральності, що має динамічний характер, зокрема перехід сакрального в протилежну, профанну, площину, і навпаки. Інтенсивніший розвиток десакралізації пов'язаний з людською психологією, онтологією буття, коли актуалізується агресія та ненависть.

Важливу роль у процесі сакралізації відіграють різні види мовної гри, що відбувається як на графічному рівні, так і на рівні прецедентних текстів. З'явилися нові специфічні прецедентні тексти, у яких часткова десакралізація важливих релігійних понять є своєрідним тлом для вираження сакралізації українських воїнів та України загалом, що демонструє одночасно і тяглість традиції, і новаторство в українській лінгвокультурі.

Перспективу дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні сакральних прецедентних феноменів в українській мові періоду Визвольної війни 2022 року.

ЛІТЕРАТУРА

- Білодід, І. К., Горещкий, П. І., Бурячок, А. А., Гнатюк, Г. М., Швидка, Н. І., Доценко, П. П., Юрчук, Л. А., ... Головащук, С. І. (ред.). (1970—1980). *Словник української мови* (т. I—XI). Київ: Наукова думка.
- Білоноженко, В. М., Гнатюк, І. С., Дятчук, В. В., Неровня, Н. М., & Федоренко, Т. О. (2008). *Словник фразеологізмів української мови*. Київ: Наукова думка.
- Вільчинська, Т. П. (2008). *Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII—XVIII ст.* Тернопіль: Джура.
- Гарасим, Я. (2022). <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym>
- Головнокомандувач ЗС України (2022). <https://www.facebook.com/CinCAFU>
- Дивись info. (2022). <https://dyvys.info>
- ЗМІ.ck.ua. (2022). <https://zmi.ck.ua>
- Казаков, Г. (2014). Соціолінгвістика сакрального. У J. Mampe & L. Ovcinnikovej, *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce: ujecie interdyscyplinarne* (т. 1, s. 132—142). Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego.
- Коваль, А. П. (2012). *Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові*. Київ: Либідь.
- Коновалова, Н. И. (2013). Мифология сакрального в традиционной народной культуре. В *Филологический дискурс* (вып. 11: *Сакральное и праздничное в языке и литературе*, с. 66—74). Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета.
- Коростень today. (2022). <https://korosten.today>
- Космеда, Т. (2020). «Дух» літери, або буква — першоелемент лінгвокультури: відкрита лекція. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута».
- Котович, В. В. (2020). *Ойконімія України як лінгвокультурний феномен*. Дрогобич: Посвіт.
- Майдан. (2022). <https://maidan.org.ua/2022/05/kharkiv-khroniky-ataky-na-misto-den-74-y-08-05-2022/>
- Майдан — дрогобицька інтернет-газета. (2022). <http://maydan.drohobych.net/?p=128439>
- Мордатенко, К. (2022). https://www.facebook.com/profile.php?id=1000029994_58344
- Набитович, І. (2008). *Універсум sacrum у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*. Дрогобич — Люблін: Посвіт.
- Нелюба, А. (2021). «Епоха Зеленського» в ономастичному словотвірному вимірі (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*, 1(45), 340—346.
- Нелюба, А., & Редько, Є. (2017). *Словотворчість незалежної України. 2012—2016. Словник*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
- Скаб, М. (2008). *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери*. Чернівці: Рута.
- Словник інішомовних слів. (2022). <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=19546&action=show>
- Софронова, Л. А. (2006). *Культура сквозь эпоху поэтики*. Москва: Языки славянских культур.
- Ставицька, Л. (2003). *Короткий словник жаргонної лексики української мови*. Київ: Критика.
- Сулова, О. (2022). <https://www.facebook.com/search/posts/?q=не%20знаю%20що%20курить%20залужний%20але%20опалки%20кидає%20як%20бог>
- Суховій, О. (2022). <https://www.facebook.com/philology.knu.ua/posts/4314930991942743/>
- Тележкіна, О. О. (2020). *ЗВУК — СЛОВО — ТЕКСТ: мова української поезії II половини XX — початку XXI століття*. Харків: Майдан.
- Флекман, К. (2022). <https://www.flekman.live>
- Хлебда, В. (2001). Десакрализиация и ресакрализиация библейской фразеологии в русской печати последнего десятилетия. *Studia Rossica Poznaniensia*, XXIX, 123—130.
- Chas.news. (2022). <https://chas.news>
- Skyba-Yakubova, I. (2022). <https://www.facebook.com/ivanna.skyba>
- TEXTY.ORG.UA. (2022). <https://texty.org.ua/articles/108082/monitorynh-rozsmi-za-17-23-zhovtnya-2022/>

Статтю отримано 01.11.2022

REFERENCES

- Bilodid, I. K., Horets'kyi, P. I., Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M., Shvydka, N. I., Dotsenko, P. P., Iurchuk, L. A., ... Holovashchuk, S. I. (Eds.). (1970—1980). *Slovník ukraïns'koï movy* (Vols. 1—11). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Bilonozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V., Nerovnia, N. M., & Fedorenko, T. O. (2008). *Slovník frazeologizmiv ukraïns'koï movy*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Chas.news. (2022). <https://chas.news> (in Ukrainian).
- Dyvys' info. (2022). <https://dyvys.info> (in Ukrainian).
- Flekman, K. (2022). <https://www.flekman.live> (in Ukrainian).
- Harasym, Ia. (2022). <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym> (in Ukrainian).
- Holovnokomanduvach AF Ukraïny. (2022). <https://www.facebook.com/CinCAFU> (in Ukrainian).
- Kazakov, H. (2014). Sotsiolinhvystyka sakral'noho. In J. Mampe & L. Ovcinnikovej, *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce: ujecie interdyscyplinarne* (Vol. 1, pp. 132—142). Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego (in Russian).
- Khlebeda, V. (2001). Desakralizatsiia i resakralizatsiia bibleiskoi frazeohrafiï v russkoi pečati poslednego desiatyletïia. *Studia Rossica Poznaniensia*, XXIX, 123—130 (in Russian).
- Konovalova, N. I. (2013). Mifologïia sakral'nogo v traditsionnoi narodnoi kul'ture. In *Fylogicheskii diskurs* (Vol. 11: *Sakral'noe i prazdnichnoe v iazyke i literature*, pp. 66—74). Tiumen: Izdatel'stvo Tiumenskogo gosudarstvennogo universyteta (in Russian).
- Korosten' today. (2022). <https://korosten.today> (in Ukrainian).
- Kosmeda, T. (2020). “Dukh” liery, abo bukva — pershoelement linhvokul'tury: Vidkryta leksiïa. Kamianets-Podil'skyi: Drukarnya “Ruta” (in Ukrainian).
- Kotovych, V. V. (2020). *Oikonimiïa Ukraïny iak linhvokul'turnyi fenomen*. Drohobych: Posvit (in Ukrainian).
- Koval', A. P. (2012). *Spochatku bulo Slovo: Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennya v ukraïns'kii movi*. Kyiv: Lybid' (in Ukrainian).
- Maidan — drohobych'ska internet-hazeta. (2022). <http://maydan.drohobych.net/?p=128439> (in Ukrainian).
- Maidan. (2022). <https://maidan.org.ua/2022/05/kharkiv-khroniky-ataky-na-misto-den-74-y-08-05-2022/> (in Ukrainian).
- Mordatenko, K. (2022). <https://www.facebook.com/profile.php?id=100002999458344> (in Ukrainian).
- Nabytovych, I. (2008). *Universum sacrum'u v khudozhnii prozi (Vid Modernizmu do Postmodernizmu)*. Drohobych — Lublin: Posvit (in Ukrainian).
- Neliuba, A. (2021). “Epokha Zelens'koho” v onomastychnomu slovotvornomu vymiri (Sposterezhennia tymchasovo apolitychnoho movoznavtsia). *Naukovyi Visnyk Uzhhorods'koho Universytetu. Seriya Filolohiïa*, 1(45), 340—346 (in Ukrainian).
- Neliuba, A., & Red'ko, Ie. (2017). *Slovotvorchist' nezalezhnoï Ukraïny. 2012—2016. Slovník*. Kharkiv: Kharkiv'ske istoryko-filolohichne tovarystvo (in Ukrainian).
- Skab, M. (2008). *Zakonomirnosti kontseptualizatsiï ta movnoi katehoryzatsiï sakral'noi sfery*. Chernivtsi: Ruta (in Ukrainian).
- Skyba-Yakubova, I. (2022). <https://www.facebook.com/ivanna.skyba> (in Ukrainian).
- Slovník inshomovnykh sliv*. (2022). <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=19546&action=show> (in Ukrainian).
- Sofronova, L. A. (2006). *Kul'tura skvoz' epokhu poetiki*. Moscow: Iazyky slavianskikh kul'tur (in Russian).
- Stavys'tka, L. (2003). *Korotkyi slovník zharhonnoï leksyky ukraïns'koï movy*. Kyiv: Krytyka (in Ukrainian).
- Sukhovii, O. (2022). <https://www.facebook.com/philology.knu.ua/posts/4314930991942743/> (in Ukrainian).
- Suslova, O. (2022). <https://www.facebook.com/search/posts/?q=не%20знаю%20що%20купить%20залужний%20але%20опалки%20кидає%20як%20бог> (in Ukrainian).
- TEXTY.ORG.UA. (2022). <https://texty.org.ua/articles/108082/monitorynh-rozszmi-za-17-23-zhovtnya-2022/> (in Ukrainian).

- Tieliezhkina, O. O. (2020). *ZVUK — SLOVO — TEKST: Mova ukraïns'koï poezii II polovyny XX — pochatku ZZI stolittia*. Kharkiv: Maidan (in Ukrainian).
- Vil'chyns'ka, T. P. (2008). *Kontseptualizatsiia sakral'noho v ukraïns'kii poetychnii movi XVII—XVIII st.* Ternopil: Dzhura (in Ukrainian).
- ZMI.ck.ua. (2022). <https://zmi.ck.ua> (in Ukrainian).

Received 01.11.2022

Nataliia Piddubna, Doctor of philological Sciences,
Associate Professor at the department of Ukrainian language,
Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda
29 Alchevskyyh St., Kharkiv, 61002, Ukraine
E-mail: piddubnan71@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>

SACRED PRECEDENT IN THE UKRAINIAN LINGUISTIC CULTURE OF THE WAR PERIOD

The article is devoted to the verbalization of sacred category in Ukrainian linguistic culture during the Russian — Ukrainian war 2022. The durability of tradition in the presentation of religious meanings and their modernization in modern conditions are shown as a kind of linguistic creativity of Ukrainians in regard to the continuation of the national tradition in the modeling of semantic-pragmatic meanings in the plane sacred-profanne. Attention is drawn to the fact that verbalization of sacred and anti-sacred, as everything in the language system and speech, demonstrates progress, dynamics, development. The article examines the linguistic manifestations of the processes of sacralization, desacralization, and resacralization as components of the category of sacred. The role of the language game that manifested at different linguistic levels (graphical, word-forming, phraseological) in the desacralization of certain religious concepts is demonstrated. The cultural and worldview conditioning of the sacred is shown, which is realized in the partial desacralization of religious concepts and sacralization of national precedent ones, primarily the Armed Forces. The attention is focused on the appearance of new specific precedent texts, in which the partial desacralization of important religious concepts is a kind of background for the expression of the sacralization of the Armed Forces and Ukraine, which demonstrates both the durability of tradition and innovation in Ukrainian linguistic culture.

Keywords: sacralization, desacralization, resacralization, precedent, language game